

Holstebro Friskole og Morten Larsens gård

Af Esben Graugaard og Bent T. Holm

Så sent som i 1976 blev Morten Larsens Gård i Holstebro nedrevet. Tiden var til centre, og på grunden ved Nørreport skulle man igang med at opføre det nuværende Nørreportcenter. Det var da 40 år siden Holstebro Friskole, der havde haft hjemme i bygningerne, blev nedlagt. I årtier havde friskolen på Lægårdvej hørt til de største og mest anerkendte i Danmark, og fra store dele af Vestjylland havde elever søgt hertil. Friskolens bygninger fik navn efter den navnkundige frimenighedspræst Morten Larsen, og ombyggedes i 1937 af konstruktør Jens Jensen til beboelseslejligheder; fem i bagbygningen og to i forhuset ud mod Lægårdvej. Dette var i meget korte træk afslutningen på vel nok byens mest spændende skolehistorie, hvis rødder er at finde tilbage i 1880ernes politisk og åndeligt spændte atmosfære.

Hos landpost Graversen

Det begyndte i et hus på Enghavevej, i nr.45 der stod indtil 1986. Her boede for hundrede år siden landpost Christian Graversen og hans kone. De stammede fra Lem i Salling, hvor de i skikkelse af pastor Kirkeby var blevet påvirket i grundtvigiansk retning. Flyttet til Holstebro tog de derfor i i november 1886 initiativ til at starte en grundtvig-koldsk friskole i et lille gavlværelse i huset på Enghavevej. Elevskaren bestod fra begyndelsen af 6 drenge, de fleste Graversens egne, men også et par af Johanne Gaardhøjes. Sønderjyden Casper Jensen blev den første lærer i den ydmyge skole. Efter nogle år på Askov Højskole var han kommet til egnen som huslærer hos bl.a. Peder Noes i Vejrum, Jens Stokholm Bjerre og Gravers Godrim, alle kendte Venstremænd. Casper Jensens evner som formidler var fremragende, og i løbet af et par år var elevtallet steget til 20. Post Graversen måtte bygge et fag til huset.

Succes'en formåede dog ikke at fastholde Casper Jensen i Holstebro. Hjemstavnen trak, og han vendte tilbage til Sønderjylland som vandrelærer for lidt større børn. Hans virke chikaneredes imidlertid så meget af de tyske myndigheder, at han stoppede lærerarbejdet og til sidst ernærede sig ved en kombination af en lille butik i Broager og som meddeler til Flensborg Avis. Da var der allerede sket spændende ting med friskolen i Holstebro.

Undervisning i Morten Larsens soveværelse

Casper Jensens bortrejse fik umiddelbart til følge, at elevtallet dalede kraftigt. Formodentlig var det derfor valgmenighedspræst Morten Larsen selv engagerede sig i den daglige undervisning, indtil han fik bistand af frøken Wimmelmann og lærer Sørensen. Skolens forbindelse til Morten Larsen blev så stærk, at den i folkemunde kaldtes for Morten Larsens Skole.

Indtil 1894 havde skolen stadig hjemme hos Graversen på Enghavevej - så skete der noget.

Valgmenigheden købte ejendommen på Lægårdvej til præstegård, men tre af rummene skulle fremover bruges af friskolen. Og så blev Karen Johansen ansat med titel af bestyrerinde. Dermed var der lagt op til skolens egentlige storhedstid de følgende årtier.

Med skolens succes fulgte også pladsproblemer. Til sidst afstod Morten Larsen også sit private sovekammer til skolebrug, og i tre år sov han på en chaiselong i sit arbejdsværelse. Det var idealisme i praksis. Men da den efterhånden stadig mere kendte valgmenighedspræst i de år fik flere gode tilbud om ansættelse som lærer på den danske præsteskoole i USA, lod man som et skulderklap til ham, i 1903 en ny skolebygning opføre. Her var plads til 180 børn i 6 klasseværelser. Murermester Kristian Jensen på Enghavevej forestod byggeriet.

Bestyrerinde Karen Johansen

I skolens første år var der flere lærerinder på friskolen, bl.a. fru Toustrup fra Mejrup, men Karen Johansen blev om nogen indetisk med skolen på Lægårdvej, og var ved sin død i 1943 at betragte som en institution i Holstebro. Faderen var snedkermester i Frederiksværk, men mere betydningsfuldt var, at Karens mor var søster til Morten Larsen. Kun 16 år gammel begyndte Karen Johansen sin pædagogiske løbebane som hjælpelærerinde ved frøken Gomards private pigeskole i Holstebro. Af og til hjalp hun også Casper Jensen med undervisningen på friskolen. Men en seminarieuddannelse skulle til, og Karen Johansen kom på Zahles i København, hvor hun efter et år bestod eksamen, der straks fulgtes op af fast ansættelse i Holstebro.

Så tog hun fat, den lidt skrap udseende kvinde, der satte sit præg på eleverne med sin omfattende viden og åndeligt markante væsen. Et blik over lorgnetterne skabte øjeblikkeligt stilhed i klasseværelset. Hendes kommentar til sjusket udført arbejde var i rammende korthed: "Forbandet sjask"! Det var hendes fortjeneste, at skolen i 1906 påbegyndte præliminærhold, der efterhånden tiltrak elever fra hele Vestjylland. Hvert år rejste Karen med sine præliminærhold til eksamen i København; hun ønskede ikke at få eksamensret til skolen i Holstebro, da hun frygtede det ville medføre, at skolen kom til at bære præg af for megen eksamensterperi. I København indlogeredes holdene på Højskolehjemmet i Colbjørnsensgade. Om aftenen arrangeredes teaterture i Det kongelige Teater, eller måske mødte egnens folketingsmand, Mads Mølgaard Nielsen, op og talte med Karen og hendes elever.

Hjemme på skolen fik Karen Johansen skolen gjort til et samlingspunkt i Holstebros kulturelle liv. I gymnastiksalen arrangeredes møder med kendte talere som forstander Thomas Bredsdorff, der fortalte om Jacob Knudsens forfatterskab, eller Karen Johansen læste op af Heibergs vaudeviller. Også Højskoleforeningens kor, der sang firstemmet under ledelse af fuldmægtig Riis, kunne byens borgere fornøje sig med. Skolebestyrerinde Karen Johansen var dertil en markant skikkelse i byens politiske liv. Hun blev således formand for Dansk Kvindesamfunds Holstebrokreds, fik plads i hovedbestyrelsen for Holstebrokredsens Venstre, og hun blev en af de kvindelige pionerer i byrådsarbejdet. Men der var da også mænd på skolen.

Fonager og J.N. Jensen

Jens Nielsen Jensen blev i 1895 ansat som lærer på Holstebro Friskole. Han var dimitteret fra seminariet i Jelling, og havde inden han kom til Holstebro, i tre år været lærer på Tune Landbrugsskole - derfor kaldte han boligen på Lægårdvej for Villa Tune! I ham fik skolen endnu et markant menneske, præget af opvæksten tæt på det politisk og nationalt spændte grænseområde. Hans grundlæggende respekt for det enkelte menneske og afsky for "prøjsmentaliteten" kom frem i hans tale ved jubilæet i 1911: "I vore dage tales der ofte, og da især fra Pædagogerne, som om det var skolen, der skulle bære hjemmene, ja hele samfundet. Hvor den tanke er kommen fra, ved jeg ikke; men det er ikke utænkeligt at de er kommen fra Prøjsen". Det var der jo noget om.

Lærer Nielsen, der døde i 1933, var gift med Sofie Lebech fra Borbjerg, var i mange år tillige en højt skattet kirkesanger i Valgmenigheden. Mange lærte ham dertil at kende som redaktør af "Baunen", friskolernes ansete blad, hvor "det ikke altid er sukkersager Jensen serverer", som en samtidig udtrykte det.

Også Jens Fonager kom til at fejre 25 års jubilæum som lærer på Holstebro Friskole. Fonager, der var født i Vinding sogn syd for Holstebro, døde i 1928. Han var begyndt som vinterlærer i Bur. Herefter kom han på seminarium i Silkeborg, og efter en periode som lærer på Mellerup Højskole, søgte denne jævne og bramfrie mand stilling som friskolelærer. Også han blev en gevinst for skolen og byen; i mange år var han således leder af Holstebro Folkebogsamling. Fonager boede i en stor smuk, hvid villa på Struervej 56, hvor han havde præliminærelever i pension. Han sørgede så for, at de læste lektier i fællesskab og overhøste dem hver aften. Viste der sig herunder huller i elevernes viden, måtte de tage fat endnu engang, inden de fik lov at kravle under dynerne.

"Nu falmer skoven trindt om land"

Situationen for skolen var alt andet end gunstig midt i 1930'erne. Morten Larsen, Jens Fonager og Jens N.Jensen var alle døde. Karen Johansen sad nu som en ældre dame alene tilbage af den markante kreds, der havde tegnet skolen. Samtidig gjorde økonomiske forhold det stadig mere attraktivt at sætte børnene i kommunens skoler. Derfor var der en god del symbolik i, at man på et sidste forældremøde i oktober 1936 lagde ud med at synge "Nu falmer skoven trindt om land". Da var der kun 69 elever på skolen - heraf havde de 31 fripladser.

Den 22. december 1936 blev sidste skoledag. Der blev holdt fast ved traditionerne til det sidste. Karen Johansen fortalte børnene om Juleevangeliet, man sang julesalmer, og herefter serveredes chokolade for børnene. Tro mod skolens personlige forhold til det enkelte barn, tog lærerne herefter afsked med hver enkelt af dem. Nogle snøftede en smule ved tanken om efter juleferien at skulle møde op på en af byens kommunale skoler eller i den lokale landsbyskole.

Efter 50 års virke var en epoke i egnens skolehistorie slut. Set i et bredere perspektiv betød det også afsked med et miljø, der havde virket som et lokomotiv i Holstebros fritids- og kulturliv.

I 1954 søgte frimenighedspræst Fredslund Andersen at få liv i en friskole igen. Men menighedens medlemmer svigtede totalt til præstens store bitterhed. Formodentlig var den nyligt afdøde skoles problemer i de sidste år endnu for tæt på, til at man turde vove forsøget endnu engang. I 1981 lykkedes det imidlertid atter at få startet en friskole i Holstebro i en lejet villa på V.F. Welschs Vej. Men det er en anden og nyere historie.

